

GLADAN ILI SIT ŽIVOTA?

(Opservacije nakon čitanja tri zbirke priča Zorana B. Milovanovića: *Glad, Odvojene stvarnosti i Udaljena tutnjava*)

Evo na početku malo vremeplova koji obično izbegavam, ali u ovom slučaju, čini mi se, ima mesta i razloga, jer se vreme u smislu katastrofičnosti i bezumlja nažalost nije promenilo, a i nove priče Zorana B. Milovanovića to na svoj način potvrđuju. Zahvaljujući preciznoj bibliografskoj jedinici o prvoj zvaničnoj promociji književnog prvenca, zbirke kratkih priča pod naslovom *Glad*, objavljene 1996. u čuvenim Nezavisnim izdanjima legendarnog u izdavačkim krugovima Slobodana Mašića koji nas je napustio pre četiri godine, autor *Udaljene tutnjave* me je nehotično podsetio gde sam bila i šta sam radila 1. jula 1997. godine. Loša u računanju vremena i nemarna prema vlastitoj biobibliografiji, zahvaljujući ovom podatku lako sam se snašla u kojoj od svojih knjiga da pronađem tekst o *Gladi*. I naslov te moje knjige je indikativan: *Uspon do smrti* (Narodna knjiga, 1999).

Prvenac kog je Zoran B. Milovanović objavio u trideset petoj godini života nije pripovedao o boljem ili lakšem ili smislenijem životu od najnovije njegove zbirke priča koju danas promišljamo, objavljene nakon gotovo četvrt veka, nije ostavljao prostora optimizmu i nadi, podjednako je s mučninom, zebnjom, strahom, sa svešću o apsurdnom, govorio o banalnosti svakodnevice, monotoniji, kolotečini, erotskim i inim frustracijama, košmarima u snu i na javi, psihotičnim stanjima, agresivnosti u čoveku i njegovoj podložnosti životinjskim nagonima, o spremnosti na uništenje drugog i drugačijeg. Kontinuitet u načinu na koji Milovanović vidi ljudsku prirodu opterećenu raznim oblicima *gladi* od kojih je jedino bukvalna glad prirodna, a sve druge problematične i zastrašujuće, obiluje doslednošću, istrajnim pronalaženjem primera i modusa ispoljavanja.

Ne znam da li je slučajnost ili namera, tek prva priča u novoj zbirci „Udaljena tutnjava“, priča „Ruka“, po mom mišljenju kao da je upravo izronila iz atmosfere i veltanšaunga nekadašnje *Gladi*. Po svim svojim svojstvima, ona pripada sada već davnom književnom prvenku, ili barem želi da podseti na njega, pokazujući i potvrđujući da kontinuitet u viđenju sveta dovodi i do nedvosmislenog književnog kontinuiteta. Uostalom, „Reč autora“ na kraju *Udaljene tutnjave* sadrži zanimljiv autopoetički iskaz: „...pošto ja pisanje doživljavam na neki način i kao vid vođenja dnevnika, odlučio sam se da ništa ne menjam u poretku stvari.“

O kakvom je „poretku stvari“ reč? Čini se prevashodno o tematskom, jer od osamdesetak (!) priča u zbirci *Udaljena tutnjava* barem polovina njih su *priče o koroni* i mogle bi biti

samostalna zbirka ili svojevrsan dnevnik vođen u doba pandemije. Od dnevnika se kao od književne vrste, meni inače pored putopisa veoma drage, izuzev ako ga ne pišu jedan Vitold Gombrovič, Franc Kafka, Andre Žid, Virdžinija Vulf... i ne očekuje primarna književna obaveza isceliranog stila, jezičkog bogatstva, komponovanja u zaokruženu celinu; uglavnom biva bitna njegova dokumentarnost i autentičnost predstavljanja datog vremena. Pisanje priča svojevremeno je, naročito u prvoj polovini dvadesetog veka, za pisce često bila neka vrsta vežbe i uvertire u stvaranje romana. Istovremeno, bilo je to i vreme kratke priče. Kad se mnogima učinilo da je to vreme prošlo, priča, posebno kratka, ponovo se, negde šezdesetih godina, ozbiljno vratila i stekla status cenjenog žanra. U vreme kada je Milovanović stasao za okušavanje u „prokletom zanatu spisateljskom“ (Erih Koš), već je dugo vrhunila pozitivna energija kratke priče, donekle zahvaljujući otkriću pripovedačke umetnosti već godinama mrtvog Danila Harsma, majstora minijature, groteske, apsurdna, zaumlja, ali i uverljivošću argumenata našeg izuzetnog pripovedača Davida Albaharija da vernim ljubiteljima raznih žanrova romana pokaže teorijski i dokaže u praksi velike mogućnosti i potencijalne književne vrednosti kratke priče u ubrzanom, fragmentarnom i neurotičnom vremenu koje se tek zahuktavalo da dosegne užas današnjice. Sećam se dobro vremena kada je Albahari, u intervjuima ali i inače, nastojao da definiše kratku priču i da je često uspevao sa pamtljivim, sažetim, uverljivim definicijama. Jedna od takvih bila je da je „kratka priča obris strukture sveta“.

Dvadeset godina „dnevničkog beleženja“ odličnih kratkih priča, sakupljenih u prethodnu Milovanovićevu zbirku *Odvojene stvarnosti* nisu samo izraz lične „vernosti“ jednom žanru i duhu vremena, nego i dosledna dugogodišnja stvaralačka aktivnost koja ne prerašta u rutinu i sumnjivo zadovoljstvo boravka na poznatom i osvojenom terenu, već u strast istraživanja i kreiranja u obilju nepresušnih mogućnosti. Jedna od mogućnosti kojima se vraćao bilo je variranje čuvenih bajki, basni, jezičkih kalambura, narodnih izreka koje se očas obesmisle i na novi način „uozbilje“ ako ih podvrgnete iščašenoj vizuri, što može značiti i cepidlačkom razumevanju, ali i bukvalnom jezičkom i smisaonom analiziranju. Beše to jedan od uspešnih modela za oblikovanje priča koje ukazuju na veću surovost, dublje otuđenje i strašniju realnost nego u prošlim vremenima. Različiti principi humora (od bezazlene šaljivosti, preko ironije do sarkazma), zasnovani na grotesknim opisima stalnog ratovanja pripovednog subjekta sa stvarnošću, snovima i morama, drugim polom, ljudima uopšte, porodičnim ambijentom, banalnošću zla, strahovima, bolestima tela i uma, glupošću kao fenomenom s kojim je u književnostima ovih prostora možda najdoslednije i najopsesivnije ratovao Miroslav Krleža, otvaraju se višestruko u stotinama Milovanovićevih priča i za čitalački užitak i za kritičko interpretiranje.

Za našeg autora se ne bi moglo reći da ima nekog ko bi mu bio favorizovan pripovedački uzor i sagovornik, barem u ex-Yu književnim prostorima, ali i među svetskim autorima kratke priče. Čini se da je Milovanović tri decenije uporno tragao za nekim ličnim putem ne razmišljajući mnogo o dužini priča, aktuelnosti tema (sve do korone!), stilskoj realizaciji. Neophodan je neizmeran fundus čitalačkog znanja i pamćenja da biste ove priče dovo-

dili u vezu s drugim autorima ili uočavali slične ideje. Evo jednog primera: kada sam u priči „Matriks“ pročitala rečenicu: „Nekadašnji majmuni sa drveća su sada živeli u stambenim zgradama“ bilo je nemoguće da se ne setim čuvenog završetka drame *Aretej* Miroslava Krleže. Dok jedan od junaka u ovoj vazda aktuelnoj drami, Morgens, egzaltirano meditira o savršenstvu ljudske ruke kao o remek-delu, drugi mu rezignirano odgovara poslednjom rečenicom u drami: „A ipak je to remek-djelo ruka majmuna.“ I još jednog: priča „Vrisak“ dozvala mi je snažno u sećanje *Primalni krik* Artura Džanova, po meni kultnu knjigu za razumevanje ljudske psihe.

Postoje pripovedači koji zbirke priča pomno komponuju, brižljivo ređaju u kakav tematski ili značenjski niz u meri da one prestaju biti nasumični zbir i postaju koherentna, logična celina. Slično komponovanju pesama, tako biva i sa pričama, otvaraju nam se i s punim pravom doživljavaju ili kao zbirka ili kao knjiga. Možda je *Glad* u tom smislu bila najbliže knjizi priča, druge dve su (*Odvojene stvarnosti* i *Udaljena tutnjava*) izrazito zbirke. Milovanovićev pripovedni model bismo mogli definisati poznatom latinskom izrekom *nulla dies sine linea* pretvorivši je u *nulla dies sine fabula*. Upravo to ovim pričama daje dnevnički karakter.

Ako se ne varam, *Udaljena tutnjava* je jedina koja ima moto, a reč je, nimalo slučajno, o citatu iz Jungove *Crvene knjige*. Ne bi me čudilo da sve tri zbirke započinju upravo Jungovim citatima, jer sučeljavanje s nesvesnim, samoistraživanje i individuacija, snovi i tumačenje snova, motivišu i prožimaju skoro ceo pripovedački opus Zorana B. Milovanovića. Najnedvosmislenija je u tom pravcu priča „Jungova kula“, ali nipošto i jedina. Odabrani citat je ključan za još jedan bitan nivo razumevanja i interpretiranja ovih priča („Niko me neće tako ismevati kao što sam ja ismevao samog sebe“), jer je samoironija možda najjači ujedinjujući faktor i crvena nit kroz sve, pa i međusobno najrazličitije priče nastajale četvrt veka.

Imam utisak, mada ne osećam potrebu za matematičkim dokazivanjem, da u novoj knjizi priča prevladavaju one realistične, stvarnosne kako se nekad govorilo za takav narativni postupak. Kao da se piscu s vremenom stvarnost čini sve luđom, fantastičnijom i neverovatnijom, te više i ne želi da je posebno ili dodatno oneobičava. Reprezentativna za svojevrsan beogradski, i unutar njega bolnički realizam, možda još pre naturalizam, jeste priča po kojoj je i zbirka ponela naslov – „Udaljena tutnjava“. Ona verovatno sa svojih više od četrdeset stranica predstavlja najdužu Milovanovićevu priču uopšte, mada dužina u ovim stvarima – složila bih se još jednom sa Albaharijem – nema nikakvog značaja.

Uverena sam da će se „kovid-proza“, ili kako će se već zvati, još dugo pisati diljem sveta i širiti u talasima baš kao i virus, jer pripada redu izrazitih trauma u ionako traumatičnim vremenima. Ne znam da li je Zoran među prvima, ali bi verovatno bio da je ove priče izdvojio u posebnu knjigu. Pošto je pandemija sama po sebi naučna fantastika, teorija zavere, apokaliptički vrh ili dno, matriks, autor se opredelio da čitav taj fantazmagorični kompleks spusti u banalnu ličnu, porodičnu, političku, državnu, medijsku svakodnevicu, na nivo polemickih dijaloga među sluđenim ukućanima, u medijima, među getoizovanom 65+ kategorijom žrtava, u gradskom prevozu koji je dušegupka i bez koviida. Uz priču „Bot“, upravo

su kovid-priče politički najangažovaniji tekstovi ovog pisca kojem te teme ni devedesetih nisu bile bitnije od pitanja pojedinca i drame individualizma. Za njihovo književno vrednovanje neophodna je vremenska distanca; sada mi pre svega deluju kao primer strasnog dnevničkog angažmana s izraženom voljom da se sve pamti, tačnije: sačuva od zaborava. Temu pamćenja i zaborava, veoma važnu za život jedinke ali i društva, reprezentuje priča „Sužavanje karme“. Izdvojila bih, za ovaj korona-trenutak, ironične i duhovite priče „Ručak“ i „Komandos“, jer me glavni junak te priče neodoljivo podseća na glavnog junaka *Zebnje na rasklapanje* mog omiljenog pisca Voje Čolanovića.